

„...addig taktikázik az ember, míg elfogy az idő...”

EGRESSY ZOLTÁN: SZAGGATOTT VONAL

Kalligram Könyvkiadó
Pozsony, 2011
272 oldal, 2900 Ft

Amilyen aggálytanul elfogadják a regényről eddig született elemzések Egressy Zoltán új, és egyben első regényének tematikai-műfaji besorolását, vagyis az alcímben szereplő apa-regényt, nagyjából olyan könnyű vitába szállni ezzel az állítással. Az alcímről éppen maga a szerző mondta el a konyves.blog.hu-n a vele készített interjúban, hogy az a kiadó kérésére született. Ez aligha támasztja alá annak szerzői megokoltságát, sokkal inkább a kötet értékesíthetőségének nagyon is érthető szempontjait. Ezzel összefüggésben a regényről szólva a kritika nem mulasztja el megjegyezni azt a kézenfekvő tényt, hogy konjunkturális téma a kortárs magyar prózában az apatematika. Jól jelzi ezt a recepció oldaláról Kardos András néhány éve megjelent, a *Kritikus apák* című tanulmánygyűjteménye, amely az apairodalom tárgyköréből válogatta össze elemzése tárgyait.

Miért ne szólhatna úgy egy más nyomvonalon elinduló érvelés nyitánya, hogy a *Szaggatott vonal*: fiúregény. Alapvetően fiúregény. Elismerve, hogy bizonyos határok között értelmezés és értékelés kérdése, hogy egy apa-fiú kapcsolatot ki és miképpen lát. Ám jelen esetben hiába orientálna a kötet alcíme – jeleztem: nem írói lelemény –, józanul mérlegelve azt kell leszögezni, hogy az apa-fiú korrelációban kevés nagyprózai szövegben tesz szert olyan túlsúlyra az utóbbi, mint éppen Egressy regényében. Ilyen megfontolás alapján joggal tehető az a megállapítás, hogy a szöveg én-beszélője, a fiú áll a nagyjából tizenhat órába sűrűsödő történet középpontjába és nem az alcímben szereplő apa. Más megfogalmazásban: a kétszázhetven oldalas, sodró lendületű regény és egyben hatalmas belső monológ el- és felmondója, Vertesz Antal a főszereplője a *Szaggatott vonal*nak, akihez mértén a folyamatosan megszólított, de mégis háttérbe szoruló halott apa, Vertesz Ába, mellékszereplő. Könnyen megeshet, hogy ha már mindenképpen ragaszkodunk valamiféle műfaji

besoroláshoz, akkor az a következtetés vonható le: pseudo-aparegénnyel van dolgunk. Az írói életművek építkezésének rögtönzéseire példa Egressy is, akinek *Most érsz mellé* elbeszéléskötetének *Zárvonal* és *Permet* című novelláiban szerepel Vertesz Ába ékszerész. Az alkotói önvallomás szerint (erről szintén a már jelzett interjúban beszélt a szerző) e kispapok megszületésekor még nem tudta, hogy novellaalakja Vertesz Antal apja.

Az aparegények általánosnak tekinthető sablonjától meglehetősen eltérő alapképlettel él Egressy Zoltán szövege. Lényegében nála nincs közös múltja a gyereknek és az apának. Nincs, vagy alig valamire tud az elbeszélő visszagondolni, ha az apja emlékét idézi meg. Vertesz Ába személyében egy biológiai értelemben vett apáról beszélhetünk, sem mint egy szerepe szerinti szülőről. Közös múltjuk minimalizmusának kulcsa, hogy az apa már fia születése előtt elhagyta annak anyját, és valójában még a „vasárnapi apukaság” erőtlén követelményrendszerének sem felelhet meg. Ez nem csak a felettébb ritka gyereklatogatások alkalmából szűrhető le. Inkább abból az elemi erejű mondatfoszlányból, ami a regény legelején olvasható, amikor így fordul a fiú az apjához: „(...) mi soha nem beszélgettünk rendesen (...)” Hogy ez milyen hiány forrása – a hiány szó tágabb értelemben is fontos lesz még az elemzés során – arról a regényszöveg, néhány szó kihagyásával, így tudósít: „(...) ezt kérném (a beszélgetést), ha kérhetnék (...)”

A Szaggatott vonal Vertesz Antaljának a szó valódi értelmében nem volt apja. Amit és ahogyan feltár – az idő, a tér és az események feszes hármas koordinátarendszerében –, az leginkább az *apa nélküli lét anatómiája*. Esetében nem elveszett valami, hanem soha nem volt meg. Nem egy valaha volt (családi) idill képzeletbeli visszavételére tesz kísérletet a regény. A formális logika szabályai szerint, ami soha nem volt meg, azt nem lehet elveszteni. Ez persze így, az élet valamennyi vonatkozásában, nem igaz. Gyerekként igenis el lehet veszíteni az apa *lehetőségét*. Ha valamit pontosan tud a Budapesten futárként dolgozó én-elbeszélő: akkor ez az. A Szaggatott vonalban az elmulasztott apaszerepről kapunk láttelepet, ahogyan azt a fiú megidézi és ábrázolja. A hiány nem kizárólag abban az értelemben állapítható meg, hogy Vertesz Antalnak a szó valódi (szerep szerinti) értelmében nem volt apja, hanem úgy is, hogy a halála e tény változtathatóságának esélyét is kizárja. Ezzel összefüggésben egyáltalán nem véletlen, hogy a fiú lelkiismeret-furdalást érez, amiért felnőtt nem tett kísérletet az elkalódott szülővel való kapcsolatfelvételre. „Ott ült rajtam ezer tonna, az, hogy most már nem lehet rendbe hozni semmit, addig taktikázik az ember, míg elfogy az idő (...)” A Vertesz-fiú felnőtt életének krónikájához tartozik az – és ennek igazságtartalmát éppen a mondat vallo-másos jellege erősíti –, amikor apjával folytatott képzeletbeli beszélgetése kezdetén beismeri, hogy „mérgeztelek a közömbösségemmel”. Az apa hiányának egyik szívszorító megnyilvánulása, hogy a regény játékidején harmincadik születésnapját betöltő fiú párbeszédet kezdeményez vele. Jótékonyan elnyomva magában annak a beismerését, hogy ez a gesztus maga a teljes képtelenség. Szándékolt fogalmi zavarossággal ábrázolja ezt a folyamatot az író, amikor a negyedik fejezet végén arról szól, hogy képes kommunikálni az apjával, ám nyomban hozzáteszi, hogy ezt csak azon az egyirányú csatornán tudja megtenni, ami az élőtől vezet a halottig, ám onnan vissza már nem. A halottak hallgatnak, legalábbis így képzeljük. Ebben bízik a Vertesz-fiú is.

Ilyen megfontolások figyelembe vételével is helyénvalóbb hatalmas belső monológnak felfogni annak a tizenhat órának az emlékezésfolyamát, amellyel az életévei alapján lassan az

ember életútjának felén járó fiú igyekszik megidézni, megszólítani az apját. (Aligha véletlen, hogy a teljes regényszövegben egyszer sem található az *édesapa* megnevezés, ami az idevonatkozó szülő-gyerek kapcsolat alapján nem meglepő, mégis feljegyzésre érdemes.) Az apátlanított gyerekkor ellenére feltárul Egressy Zoltán regényében, hogy ennek a két embernek mégis sokkal több és lényegibb köze volt-van egymáshoz, mint ők azt korábban gondolták volna. Kettőjük szerelmi életének zavarossága, érzelmi életük tartós nyugalmi és egyensúlyi állapotokat nem ismerő jellege olyan mértékben feleltethető meg egymásnak, ahogy a geometriából ismert tükrözés. A regény világa nem csak apátlanított, varázstalanított is. Az átláthatatlan budapesti aszfaltdzsungelben futárként dolgozó én-elbeszélő egy nagyon is e világi kocsmában üldögélve (aminek törzsközsége szintén nagyon e világi) indul neki emlékezetfutamainak. Saját életének transzcendenciára nyíló értelmezési lehetőségeit a regény elején ironikus megjegyzéssel zárja ki. „Régen azt mondta nekem valaki, biztosan azért lettem futár, hogy hírnök lehessenek, mint az angyalok, hülyeség persze, mégis, hogyne jutna az eszembe most (...)” – fogalmazza meg magának. Ez a lehatárolás mégsem teljes, mert ugyanebben a szövegrészben szerepel, hogy „vonzottak az angyalok, meg a titkok úgy általában, nem misztériumszinten”. Mégsem tekinthetünk el attól, hogy a transzcendens felől, az angyalokat és a titkokat sem kizáró létszemlélet felől nézve botrányosan reális az a világ, amit a regény ábrázol. Ideértve az elbeszélő munkáját, mindennapjait, kuncsaftjait és ismerőseit, valamint a történet sor szinte valamennyi helyszínét. Vele egy nagyváros konzum és kommersz voltát. Beleértve a magáról semmi különöset nem gondoló Vertesz Antalt, aki minden különösebb megfontolás és cél nélkül tengeti meglehetősen üres életét.

Mégis az elbeszélő más, mint környezete bármelyik szereplője. Ez szövegszerűen is igazolható azzal a magára tett megjegyzéssel, hogy egészen másként is alakulhatott volna az élete. Ezt azért sem nehéz elfogadni, mert az értelmiségi tulajdonságjegyekkel rendelkező fiatalember motoros kézbesítőként dolgozik. Ugyanakkor lelki és mentális igénye egészen nyilvánvalóan megvan ahhoz, hogy múltjáról, ezen belül is az apjához fűződő kapcsolatáról és/vagy annak hiányáról gondolkodjon. Az emlékezés, vagyis a múltban tett utazás azonban folyamatosan önmagához vezet vissza. „Tudod, mi a nagy baj? Én. Az én problémám én vagyok. Az az egyetlen probléma, hogy olyan csak magát sajnáló lény vagyok, akit mindössze az érdekel, ki ébred fel majd a halála pillanatában. Hogy lesz-e valaki.” Ez a motívum- és szövegbelső-ismétlődés a regény egy korábbi pontjára mutat vissza, ahol arról tudósít az elbeszélő, hogy felébredt apja halálának pillanatában. Ez önmagában olyan megmagyarázhatatlan, mégis belső kapcsolatot sejtet két ember között, ami túlmutat a racionalitáson és elvezet a két személy rejtett lelki intimitásának felfedezéséig. Ennek az intimitásnak a fonákja az a hang, amivel a fiú a szaggatott nagymonológok során apjához fordul. Őszinteségében, szókimondásában, keresetlenségében feszélyező, durva, olykor trágár a hangja. Nyomokban sem lehet benne fellelni a gyermeki tiszteletet. Ám nem tagadható a szöveg egészének ismeretében, hogy megejtően szép gondolati ívet sikerül Egressynek rajzolnia az apa-fiú kapcsolat metamorfózisáról a regény végére.

A szöveg döntő többsége az apa nélkül felnőtt gyerek lelki defektusának kórrajzát dokumentálja, amelyben a rossz élmények magától értetődő természetességgel bukkannak fel az elbeszélői emlékezés során. Ebben a sajátos ritmusú regényben az első ötven oldal abban a kocsmában játszódik, amelynek Vertesz Antal a törzsvendége. Ez a statikusság vált egyre

őrültebb rohanásba a történet lezárásáig. Péntek délután innen szólítják munkába, hogy egy kézbesítés viszontagságai két magányos és szép nő közelébe sodorják, aminek következményeként a másodikkal ágyba bújik, hogy azt követően életében először felkeresse apja sírját az Új Köztemetőben. A bizonyos értelemben nagyon is regényes regényben (ritkaság ez manapság!) éjfélkor, telefonos egyeztetés után, a temetőkapuban találkozik a koitáló pár, hogy a Vidámparknak vegyék az irányt. Az olvasó hasonló érzéket, mint az elbeszélő: különleges nap ez, amikor minden megtörténhet. (A szöveg egy későbbi pontján ezt az elbeszélő úgy fogalmazza meg, hogy „ezt az éjszakát már nem lehet tovább bonyolítani”, ami sokat elmond a történet cselekményességéről és annak reflektáltságáról egyaránt.) Az csak néhány perccel éjfél előtt tudatosodik a főszereplőben, hogy aznap töltötte be a harmincadik születésnapját. A Vidámparkban rögtön eszébe jut egy húszéves jelenet, amikor anyjával voltak ugyanitt, és akkor az a mondat ütötte meg a fülét, hogy „*Apuci, menj át a hordón*”, amiről a tízéves kisfiúnak az jutott eszébe „én senkit nem hívhatok apucinak, nem vagy ott velem, nincs apucim.” A beleégett emlékről ennyi idő távlatában csak úgy tud gondolkodni: „Tulajdonképpen elmész te a picsába.” S ha már a gyermeknek kél káromkodni kedve, akkor nem hagyja abba.

Közvetlenül e jelenet után rejti el az író azt, az egész mű értelmezési sarokpontjaként szolgáló parabolát, amit *majom-példázatnak* nevezhetünk. Az apjától hallott történet szerint egy állatkerti csimpánzt gondozói szerettek volna visszavezetni eredeti életkörülményei közé, akinek eleinte tetszett is az új szabadság. Ám ahogy rájött, hogy ott akarják hagyni, gondozója karjába ugrott „mert nem akart elszakadni azoktól, akiket szeretett, nem akart szabad lenni.” Vajon Vertesz Antal története nem fordított majom-példázat? Nem arról lehet szó esetében, hogy mindig szabad volt, túlságosan szabad? Hogy nem volt gondozója, nem volt, akit szerethetett volna? Mert aki nem kötődött – az ő esetében az apjához –, abban nem érlelődhet meg a félelem, hogy mit hozhat magával a szakítás, hogy mi van a szakításon túl. „De miért mesélted el? Hogy fájjon?” – intézi apjához a fiú a húsz éven át elmulasztott kérdést.

Belső történéseiben legalább annyira izgalmas a Szaggatott vonal, mint külső cselekményességében. Az utóbbira Jánossy Lajosnak a Népszabadságban (2011. június 18.) Road movie címmel megjelent recenziója utal egyértelműen, és ezzel a megállapítással felesleges volna vitázni. Az a szaggatott fél-párbeszéd (fából vaskarika), amit a fiú folytat az apjával – a csúnya beszélásoktól és a ledorongolástól –, mégis elindul abba az irányba, ami legalábbis a másik megértésére ad esélyt. A regény közepe táján a fiú hangja még mindig szigorú, de már nem kérlelhetetlen: „nagyon félek, hogy nem tudok neked megbocsátani (...) próbálom, de nem akar sikerülni (...) túl sok dolog fáj veled kapcsolatban.” Igyekezete jelzi, hogy nem zárja ki a megbocsátás lehetőségét. De messze nem ez a végszó. A fiú egymás elintézetlenségeként beszél a regény végén magáról és az apjáról, és eljut oda, hogy a leegyszerűsítések helyett a maguk eredendő összetettségében látja kettőjük kapcsolatát. Így már nem egyszerű megfogalmazni „mit akarok tőled, számon kérni, vagy megbocsátani” – intézi szavait az apjához. A csúcsponthoz – és ha már fentebb a két személy egymáshoz fűződő kapcsolatának gondolati ívéről írtam, talán ez a legmegfelelőbb kifejezés – akkor érkezünk el, amikor Vertesz Antal megérti, mi volt a valódi tartalma az apjához fűződő kapcsolata boncolgatásának. „(...) én téged megszerettelek, mióta beszélek hozzád, mint egy hülye, talán csak ez hiányzott, nem akarok semmit, nem tartozunk egymásnak, csak kíváncsi vagyok rád, ennyi, és a végén majd, ha találkozunk, a legvégén, azt hiszem, akkor majd megöllek téged.” Az még

csak nem is kérdés, hogy ez a találkozás már csak túlvilági találkozás lehet. A „legvégén” szó ezt nyomatékosítja. Erre enged következtetni a regény sejtelmes zárása, aminek leghihetőbb feloldása, hogy az Erzsébet-hídon motorjával bukó futár meghal. Érdemes figyelni arra is, hogy a „téged” személyes névmást kétszer is használja ebben az idézetben a szerző, ami grammatikailag nézve felesleges, mert e szóalak nélkül is egyértelmű, kire vonatkoznak a leírt megállapítások. Ám ennek a tautológiának nagyon is megvan a retorikai funkciója. Az apa alakjának határozottabb és kontúrosabb fel- és megmutatása válik lehetővé a személyes névmás használatával. A hiányként elkönyvelt apát – misztérium, ezoterika és vallási hiedelmek nélkül – a titkok evilági megfejthetetlenségével valamiképpen sikerült a szeretet erejével visszaidézni az életbe. És bizonyára nem a regényolvasóknak kell magyarázni, hogy a képzelet sok mindenre képes.

Nyelvileg nagyon sikeresnek érzem a regényt. Nem pusztán azért, mert eleget tesz a nagyprózákkal kapcsolatos egyik befogadói elvárásnak, az olvasmányosság igényének. Emellett Egressy Zoltán a kort, a miliőt is remekül ábrázoló nyelve olyan mondatritmust alakít ki, ami szinte az élőnyelv lüktetésével lepi meg a befogadót. Mindig hosszabbak a mondatai, mint amire a leíró nyelvtanokon iskolázott ismereteink alapján számítunk, de az író jól sejt, hogy ebben az esetben a leírt szövegnek kell alkalmazkodni az élő nyelvhasználathoz. Azt pedig nagyon nehéz megmondani, hol található egy mondat vége. A Szaggatott vonal szerzője, tágitva a mondat határait, szó szerint távolabbra tolta a pontokat.

Arról a mesteri apróságról nem lehet nem írni, hogy Egressy valami egészen kivételes érzékletességgel ábrázolja a női test szépségét. A dologról magáról szól, költői hevület nélkül, mégis egy figyelemre méltó női vádli, derék vagy mell leírása élményszámba megy. Férfimunka. Ahogyan az eredetien megírt és szándékoltan pszeudo-aparegény egésze – többfajta értelemben.

Bod Péter